

Josep Miquel MANZANARO I BLASCO, *Fortuna en el "Tirant lo Blanc" i en el "Curial e Güelfa"*, Alacant, Universitat d'Alacant, 1998, 166 ps.

Pel títol d'aquest llibre sembla que ens trobem davant d'un estudi que fa referència al tema medieval de "Fortuna" a partir de les dues obres de tema cavalleresc catalanes: *Tirant lo Blanc* i *Curial e Güelfa*. No ens hem de deixar enganyar per la humilitat de l'autor a l'hora de triar un títol tan sintètic —o esquifit— ja que el contingut del treball fa un recorregut suficientment ample per contextualitzar la figura de Fortuna en les lletres medievals catalanes, si bé dedica més pàgines a l'anàlisi del tema en les dues obres anteriors.

El nom de Fortuna a l'edat mitjana va lligat, inevitablement, a la figura femenina d'una deessa pagana voluble i capriciosa que mou el destí dels homes en el món al seu arbitri, ara afavorint-los, adés provocant-los desgràcies. En els seus orígens, Fortuna com ben bé explica l'autor d'aquest estudi, no prové de cap tradició mitològica, sinó que es relaciona amb divinitats menors (o llars) de l'època romana, les quals tenen la finalitat de protegir els béns particulars. Amb el cristianisme, la Fortuna o *fortuna*e pagana veu sotmés el seu poder al de la Providència divina, de manera que els hòmens que saben mantindre les virtuts es trobaran lliures de la influència de tan perillós personatge que només atacarà els béns materials i temporals.

Com a personatge, generalment al·legòric, Fortuna apareix en l'univers literari quasi paral·lelament a l'inici del culte, però adquireix un simbolisme peculiar amb Boeci. El dissortat autor del segle IV, curial i posseïdor d'una gran cultura clàssica, va representar la vessant tràgica de Fortuna en la seua obra *De Consolatione Philosophiae* i va imprimir una nova interpretació d'aquesta figura, adient al cristianisme, que va imperar al llarg de tota l'edat mitjana. Boeci, mentre espera la seua execució, es plany de la seua malaurada sort

provocada pels avatars de Fortuna, però alhora troba conhort en la figura de Filosofia qui li obre l'ànima als fets transcendents on Fortuna no pot arribar.

Altres obres medievals, possiblement influïdes pels comentaris a l'obra de Boeci i la tradició que a partir del *De consolacione* es genera en l'àmbit romànic, han deixat ben clar el caràcter tràgic, voluble i desigual de Fortuna: els poemes que s'hi dediquen en el *Carmina burana* —O fortuna,/velut luna/ statu variabilis/ semper crescis/ aut derescis (...)— tenen un to diferent a la jocositat d'altres composicions dels goliards incloses al mateix cançoner (i així es va encarregar de transmetre-ho Carl Orff en ple segle XX, en la seua versió simfònica i coral). La *Divina Commedia* de Dant, el *Laberinto de Fortuna* de Juan de Mena que tantes semblances estructurals té amb la l'obra del florentí, la *Comedieta de Ponza o el Bías contra Fortuna* del Marqués de Santillana, són obres que no es poden sostreure al poder de la veleïtosa dama. Les tres darreres, però en particular l'obra de Mena, són els testimonis de la literatura medieval castellana on més extensament es desenvolupa el tema.

Centrant-nos ja en el contingut de l'obra de Josep Miquel Manzanaro, estudi que en la versió original va ser objecte de la seua memòria de llicenciatura, cal valorar l'interés de l'autor per oferir-nos de manera breu, clara i sistemàtica els antecedents del tema abans de tractar les dues obres a què fa referència el títol. Aquests antecedents són valorats des de dues vessants principalment: la tradició boeciana a les lletres catalanes (manuscrits inèdits de l'obra de Boeci) i alguns autors catalans anteriors al XV que tracten el tema de Fortuna: Eiximenis i Ausiàs March són estudiats molt sucintament, al costat de Bernat Metge que, per l'entitat de les seues obres *El Llibre de Fortuna e Prudència* i *Lo Somni*, és objecte d'un estudi més detingut. El lector agraeix aquests capítols, meritoris si pensem que ara per ara es tracta de la primera aproximació al tema en les lletres catalanes en un llibre (n'hi ha articles de J. Butinyà: 1993...), ja que per conèixer el motiu de Fortuna en lletres medievals s'ha de recórrer als treballs de H.R. Patch, *The Goddess Fortuna in Medieval Literature* de 1927 i de J. Frakes, *The Fate of Fortune in the Early Middle Ages. The Boethian tradition*, aquest de 1988 i que Manzanaro segueix bastant literalment en els capítols dedicats a Boeci i els seus comentadors. Com que aquesta part del treball és fonamentalment descriptiva, l'autor no dóna valoracions definitives, tot i que observa els diferents tractaments de la figura de Fortuna en les obres que tracta i adverteix la notorietat del tema en Eiximenis o el seguiment de Boeci en Metge, tots dos autors que mereixen un estudi detingut, com també Ausiàs March, i que no dubtem que seran objecte de treballs d'investigació posteriors.

Les dues obres de tema cavalleresc que són el centre del treball, el *Curial* i el *Tirant*, presenten unes diferències en el tractament del tema de Fortuna que ben bé són constatades per l'autor en els davantals dels dos capítols. Comencem amb el *Curial*: aquesta novel·la, encara enigmàtica en molts aspectes per als estudiosos inclou Fortuna com un personatge més, dins del pla mitològic-irreal que apareix a la novel·la, paral·lel al pla terrenal. La deessa s'encarrega d'afavorir o de maltractar el protagonista, un jove que prové d'un estrat social

baix i que només compta amb les seues virtuts —i al principi amb l'amor de la Güelfa— per aspirar a la glòria de la cavalleria i a la riquesa. Curial és afavorit per Fortuna en l'àmbit cavalleresc i també en el sentimental però arriba a excedir-se en vanaglòria, per la qual cosa, serà davallat en tot allò que abans era afavorit. Després de passar una sèrie de penalitats i de conèixer l'esclavitud a Tunis, es redimeix per art de dues visions que té al Parnàs dels déus Apol·ló i Bacus que li inculquen la saviesa. Davant aquesta redempció, i com a lliçó moral, observem que quan l'heroi ha assumit la superació de les vicissituds quotidianes i l'únic guardó aspirable és la recerca de la virtut, Fortuna perd el poder que exercia sobre el protagonista.

En el *Tirant lo Blanc* trobem un heroi que, des del moment de l'encontre amb l'ermità cavaller Guillem de Varoic, ha après i practica les virtuts que han d'acompanyar el cavaller. Aquesta diferència en la concepció de l'heroi en les dues novel·les arriba, tanmateix, a tenir punts de concomitància en el naufragi a les costes d'Àfrica de Tirant que es produeix després d'un comportament relaxat en la cort de Constantinoble quan les qualitats de valentia i cavallerositat i les notòries virtuts del protagonista han minvat considerablement. La redempció de Tirant no és la cultura clàssica que assoleix Curial sinó la cristianització dels mulsumans nordafricans en el més pur estil lul·lià: batejos multitudinaris i sotmissió de tota la morisma que deixa de ser un perill per a l'Occident cristià. És a dir, el discurs moral que havia fracassat en Curial és el que predomina en Tirant, un cavaller que no troba en Fortuna una enemiga ja que "coneix la superioritat ètica de les obres rectes i no perd el temps en l'especulació sobre futuribles" (pág. 119). Fortuna, per tant, no serà un personatge més de la novel·la però sí s'estendrà com una mena de sort-fatalitat en els actes que va protagonitzant l'heroi. El més destacat és la mala jugada final del destí que acaba amb la vida de Tirant quan ja havia aconseguit l'amor de la princesa, derrotant als turcs i alliberat Constantinoble del perill otomà i quan, a més, anava a ser proclamat Cèsar de l'Imperi. Ironia, joc del destí, al capdavant un final angoixós, la lliçó que n'extraem és la futilitat de la vida material, idea que predomina en la fortuna cristiana i que l'autor de l'obra, Martorell, s'encarrega de deixar ben clar, tenint en compte els avatars que també a ell li havia tocat viure.

En conclusió, de la lectura de l'estudi de Josep Miquel Manzanaro obtenim un bon panorama de la tradició de la figura de Fortuna en les lletres medievals a partir de la tradició boeciana, unes referències sòlides als antecedents del tema en les lletres catalanes, una descripció breu d'aquelles obres que tracten el tema i que es configuren com els precedents de les dues grans novel·les de cavalleria, objecte central del treball. En aquest sentit, la descripció i valoració de la figura de la dama Fortuna en les dues grans novel·les del XV català, *Curial i Tirant*, és una bona mostra que l'autor ha assolit uns coneixements sòlids amb l'estudi dels antecedents i és capaç de mostrar una investigació objectiva, fefaent amb un estil senzill i clar, sense pretensions de vanaglòria.

Llúcia MARTÍN PASCUAL

Universitat d'Alacant